

Fra bølgedal til bølgetopp

Kirkens misjonssituasjon ved forrige tusenårsskifte

ARNE TOLO

Da historikeren Kenneth Scott Latourette ga ut sin monumentale misjonshistorie, ga han verket tittelen *A History of the Expansion of Christianity*. Historien om evangeliets utbredelse fra Jesu himmelfart til fram mot vår tid er vitnesbyrdet om en bevegelse som stadig har økt i styrke. Latourettes beskrivelse av kirke- og misjonshistorien som en tidevannsbølge, er også kjent. Historien beveger seg som en stadig økende bølge gjennom tidens og folkenes hav. Tidevannsbølgen beveger seg likevel ikke bare mot stadig nye bølgetopper, der er også tilbakeslag eller bølgedaler.

Islams ekspansjon

Tiden omkring det forrige tusenårsskiftet lar seg beskrive som en overgang fra en slik bølgedal mot en ny topp. Tiden før tusenårsskiftet bar preg av islams enorme ekspansjon på bekostning av den kristne kirke. I 622 hadde Muhammed flyktet fra Mekka til Medina, sterkt inspirert av sin åpenbaring om at han skulle være den levende Guds profet. Da han døde ti år senere, hadde han samlet omkring seg en liten gruppe tilhengere som ble misjonærene og kjernetroppen i den nye religionens misjonsoffensiv. Det monoteistiske budskap «Det er ingen som Gud uten Allah, og Muhammed er hans profet,» viste seg å ha stor gjennomslagskraft.

Den nye bevegelsen fikk en bemerkelsesverdig hurtig fremgang.

De kristne kjerneområdene fra Jerusalem via Palestina og Syria til Egypt og hele Nord-Afrika ble erobret av det islamske imperium. Selv om islam ikke hadde hatt særlig fremgang nord for Pyreneene, fortsatte erobringene andre steder. Selveste Rom ble inntatt, og før tusenårsskiftet var Sicilia og store deler av Sør-Italia islamisert.¹ Østover var situasjonen den samme. Det gamle persiske riket ble ødelagt, og Lilleasia med hele Det østromerske riket ble satt under et stadig sterkere press inntil det ble erobret av islam.

Kirkens resignasjon

Ikke sjelden stod de kristne overfor massakrer, og mange måtte bøte med livet. Som oftest overlevde de likevel selv om deres sivilisasjon gikk til grunne. De ble utsatt for adskillige prøvelser og måtte tåle tap av rettigheter og privilegier. De ble ofte annen classes skattebetalere og borgere og hadde liten og ingen mulighet til å komme på høyde med den muslimske overklasse.

Likevel hadde araberne ofte bruk for de kristnes innsats. Derfor fikk de kristne holde fram med å bekjenne sin tro for at de skulle fortsette som bønder og administratorer under araberne. Araberne som selv ikke var bønder, hadde bruk for de kristne til å dyrke landet. På samme måte var de avhengige av de kristne som sekretærer og oversettere for slik å ta vare på oppgaver i byråkratiet. I noen land, som for eksempel i Egypt, kom de kristne ganske høyt opp i regjeringens tjeneste. Hele tiden var det likevel et press på dem for å bli muslimer, og ganske mange av dem ga etter.²

Ved slutten av det første tusenåret følte de kristne i vest og kanskje særlig i øst seg underlegne i forhold til muslimene. Også de østlige kirker mistet nå sin dominerende politiske og intellektuelle innflytelse. Kirkene ble tappet for menneskelige ressurser ved at yngre mennesker falt fra kirkens tro og gikk over til den nye islamske tro.

Samtidig hadde likevel den kristne kirke i de områder som i dag utgjør Europa, vist en sterk overlevelsessevne. På tross av motgang og hindringer ble evangeliet forkynt i alle retninger. Mens kristendommen og kirkene i de områdene de først hadde dominert, opplevde en dramatisk tilbakegang, kom evangeliet til stadig å prege flere av de mange folkegruppene i Europa.

Millenniumskiftet

Endetidsfrykt, usikkerhet, frykt og overtro preget Europas kristenhet fram mot år 1000. Dette hadde sammenheng med omfattende

erobrings- og røvertokter av folkegrupper fra nord og øst. Vikingene fra Skandinavia og magyarene (ungarerne) fra områdene sør for Uralfjella gjorde livet utrygt. På samme måte som man i vest bad Gud om å unngå vikingenes raseri, bad man i øst om å bli frelst fra ungarernes piler. Ungarernes ryttertokter ble blant kristne europeere tolket apokalyptisk – det var begynnelsen til verdens undergang.³

På slutten av 900-tallet ble likevel angrepsbølgene fra vikingene og ungarerne sjeldnere. Det var et resultat av at de européiske folkene ble dyktigere til å forsvare seg samtidig med at de hedenske folkene som før hadde herjet og plyndret, ble integrert i en stadig mer felleseuropéisk kristen sivilisasjon.

Tiden ble likevel tolket apokalyptisk. En forbandt overgangen til et nytt millennium med verdens undergang. En fransk geistlig skildret tiden som mørk og vanskelig. Byene ble avfolket og klostrene ruinert og nødbrent. Menneskene levde uten å frykte Guds lov og forsøkte ikke å temme sine lyster. Både guddommelige og menneskelige lover ble satt til side. De sterke undertrykte de svake, og de plyndret kirkene og klostrene. I årene før tusenårsskiftet var folk veldig oppskaket av merkelige tegn i naturen. Kometer viste seg på himmelen, og en hval strandet på ei strand i Frankrike.⁴ Midt oppi dette oppstod det en vekkelsesbevegelse, «Guds fred». Flere biskoper samlet folk, både adelige og lege, til storsamlinger. Adelsfolket ble utfordret til å garantere at de ikke skulle ta jorden fra lekfolket. Da de gikk med på det, var det sikkert av frykt for en nær forestående dom. Det ser slik ut til at det var en viss bostemning blant folk. Denne vekkelsesbevegelsen fikk stor utbredelse i Europa og særlig i Frankrike.⁵

En avgjørende grunn til den endetidsfrykt man var vitne til, var de tidsberegninger Dionysius Exiguus hadde gjort på 600-tallet.⁶ Ut fra hans beregninger av kirkens kronologi var det blitt en alminnelig tro at kirkens levetid skulle vare ett tusen år. Denne tidsepoken, kirkens tidsalder, var i ferd med å ebbe ut og historiens avslutning var nært forestående. Mange lærde og lege kristne gikk ut fra at de tusen år som det står om i Åp 20, var identisk med tida mellom Jesu første og annet komme. Det var derfor forventninger om at ett eller annet skulle skje ved tusenårsskiftet. Folk hadde en negativ forventning og regnet med ulykker og katastrofer, og at ondskapens krefter ble sluppet løs når Antikrist kom.

Når alt kom til stykket inntreide tusenårsskiftet uten at noe spesielt skjedde. År 1000 var som et annet årstall, og det gikk et lettel-

sens sukk over hele Europa. Likevel kan man si at overgangen fra det første til det andre årtusen ble en klar markering av et tids-skille. Optimismen spredte seg, kirker over hele Europa, spesielt i Italia og Frankrike, ble restaurert. Og kirkens misjonsinnsats i stadig nye områder syntes å tilta.

De kristne fikk igjen troen på at islam ikke var uslåelig. I Spania vant kristendommen tilbake sitt fotfeste. Kristne inntok igjen Sicilia og i Mesopotamia var det til og med en arabisk stamme som aksepterte kristendommen framfor islam.⁷ Som en ny og sterkere tidevannsbølge skulle den kristne misjonsinnsats igjen prege verden.

Til jordens ender – misjonens gang

Det nye millennium ble innledet med framgang og utvikling for Europa som nå var hovedarenaen for kristendommen. En ny historisk era var på trappene. Omfattende reiser, handel, militære operasjoner, kunst og arkitektur preget det européiske liv. Noe av det mest avgjørende som nå skjedde, sett fra et misjonshistorisk perspektiv, var at kristendommen nådde stadig lenger ut til Europas periferi. Samtidig fikk kristendommen sterkere inngang i Sentral-Europa der tsjekkere og polakker ble kristne. Men også herskerne i Kiev, hjertet av det som skulle bli Russland, og fyrstene i Ungarn valgte kristendommen.

Mot nord

Århundret fra 950 til 1050 kom til å bli en meget sterk misjonsperiode. Den kristne misjonsbevegelse opplevde nå en geografisk ekspansjon uten sidestykke før etter 1500 tallet.⁸ En ble vitne til at hedenske folkeslag i for eksempel Skandinavia som tidligere var blitt oppfattet som en trussel mot kristendommen, gikk over til den kristne tro. Dette gjaldt særlig Danmark og Norge, mens det ikke skjedde i samme utstrekning i Sverige før noe senere.⁹ Den nordeuropéiske kultur ble nå for alvor preget av den kristne tro. En må også nevne at områder ved «jordens yttergrenser» slik som Færøyene, Orknøyene, Island og Grønland ble nådd. Dette skjedde som en følge av at disse øysamfunnene nærmest var etablert som kolonier i nær tilknytning til Norge.

Det er blitt hevdet at Skandinavia hadde vært fullstendig avskåret fra og isolert i forhold til resten av verden.¹⁰ Tvert imot er en nå blitt klar over at nordboerne har hatt en ganske tidlig kontakt med de kristne kulturene i sør og i vest.¹¹ Utgravinger i nyere tid har brakt fram i dagen angelsaksisk og irsk smykkekunst, franske vå-

pen, frisiske moteklær og tysk keramikk, men også små vievannskar og blykors til å bære om halsen. Både Hedby i Danmark og Birka i Sverige var alt på 800-tallet påvirket av det kristne Europa. Også for Norges del er det i nyere forskning blitt understreket en tidlig kristen påvirkning.¹² Biskop Fridtjov Birkeli har bl. a. understreket dette ved å hevde «at sjø-Norge i de første århundrene av vår tidsregning røper en meget rik kontakt med romersk kultur, slik den fantes i Vest-Europa».¹³ Over lang tid hadde det pågått en «kulturmisjon» med en langsom, surdeiglignende virkning. Det avgjørende ved inngangen til det nye tusenåret var at de skandinaviske kongene nå aktivt gjennomførte kristningsverket ved å bringe prester og munkar til landet. Denne «ordmisjon» ble også aktivt støttet av det som er blitt kalt «sverdmisjon». Snorre forteller at situasjonen på Olav den Helliges tid var preget av at folk i sjøbygdene var døpt «nesten overalt», mens «kristenloven var ukjent for de fleste; og i avdaler og i fjellbygder var folk helt hedenske mange steder».¹⁴ Det nye var at nå ble også lovverket i landene der vikingekulturen hadde rådd grunnen, omformet og basert på en kristen lovtradisjon som alt lenge hadde preget Europa for øvrig.

Danske og norske vikinger hadde allerede gått over til kristendommen i England, og nå begynte angelsaksiske misjonærer å komme. Nordiske vikinger var, som nevnt ovenfor, tidlig blitt kjent med katolsk kristendom på sine røverferder langs kysten av kontinentet og sørover i Europa. Omkring midten av 1000-tallet var misjonen fullført i Danmark og Norge ved at kongene hadde latt seg døpe og innført kristenretten.

Antagelig var det politiske årsaker til at Danmark og Norge ble kristnet før Sverige. Alt i karolingertiden sendte erkebiskopen i Hamburg Ansgar, ofte kalt Nordens apostel, nordover til Sverige i 830. Han begynte sin virksomhet i Birka, et handelssted ved Mälaren. Her forkynte han evangeliet, mange ble vunnet for kristentroen og ble døpt. Før Ansgar dro tilbake til Tyskland etter ett år, fikk han også bygget en kirke. Han ble nå plassert i Bremen og ble erkebiskop for erkebispesetet Hamburg-Bremen, som ble sentrum for misjonen i nord. Hans virksomhet i Sverige ser ikke ut til å ha fått varig betydning. De som skulle føre kristningsverket videre, ble jaget bort. Før sin død dro likevel Ansgar en tur tilbake til Sverige og fikk av kongen og folketinget lov til å fortsette misjonsarbeidet. Etter Ansgars død ser det ut til at forbindelsen mellom Hamburg-Bremen og Sverige ble brutt, og det var tydeligvis lite igjen av hans innsats. Omkring tusenårsskiftet ser det ut til at en ny misjons-

optimisme også fikk betydning for utviklingen i dette landet. Da kong Olav Skötkonung ble døpt i 1008, ble misjonsarbeidet for alvor tatt opp igjen. Både han og senere konger gikk inn for kristendommen som det svenske folks religion. En regner likevel ikke med at kristendommen endelig seiret i Sverige før omkring 1130, ca. hundre år etter at det skjedde i Danmark og Norge.¹⁵

Politikk og Misjon

Misjonsinnsatsen fra Hamburg-Bremen var i stor utstrekning bestemt av politiske motiver. Det var franskekongen Ludvig den fromme (814-840) som sendte den fromme munken Ansgar, først i 826 til Danmark for å hjelpe kongen med å innføre kristendommen der etter at han selv var blitt døpt. Oppholdet i Danmark kom ikke til å bli langvarig, kong Harald Klark måtte flykte og sammen med ham Ansgar. Det ble ingen varige resultat av denne misjonsinnsatsen. Etter at Ansgar var kommet tilbake fra Danmark, dro han i 830 på misjonsoppdrag til Sverige.

Frykt i Skandinavia for karolingernes politiske innflytelse var trolig grunnen til at Ansgar ikke fikk mer betydning i ettertiden. Det er blitt hevdet at dersom misjonærer fra Hamburg-Bremen hadde blitt akseptert, ville det ha ført til at karolingernes politiske makt ville blitt etablert i Skandinavia. Det er en kjent sak at karolingerne i sin tid brukte misjonærer for å få kontroll over Tyskland. Det er derfor grunn til å tro at det fra skandinavisk hold var skepsis til å ta imot misjonærer fra karolingernes og tyskernes område. Selv om det kristne budskap ikke fikk varig gjennomslag i forbindelse med Ansgars virksomhet, er det all grunn til å anta at hans innsats var med å bane vei for den kristne kirke i Norden.

Når Sverige endelig ble kristent, var det nok ikke minst på grunn av den nye vekkelsesbølgen som preget kirkene i vest like fra tusenårsskiftet. Allerede før Cistercienser-ordenen begynte å gjøre seg gjeldende, hadde pave Gregor VII, som selv representerte reformbevegelsen, sendt brev til svenskekongen og bedt ham om å sende en prest og en biskop til Rom for å motta kirkens velsignelse og instruks.¹⁶

Mens det hadde vært skepsis mot misjonærer fra karolingernes landområder til Sverige, var det derimot ingen grunn til den samme skepsis overfor misjonærer som kom fra England til Danmark og Norge. Det var i hovedsak to årsaker til at danskene og nordmennene var mer mottagelige for den kristne tro. For det første hadde det allerede gjennom årtier vært nære forbindelser mellom Eng-

land og de skandinaviske land. For det andre var England til slutt blitt okkupert av danskene, og ettersom engelskmennene slik var kommet under danskernes herredømme, hadde nordmenn og dansker intet å frykte fra dem politisk.¹⁷

Kristendommen ble utbredt ovenfra og ned. Først ledet konger og prinser an til å akseptere den kristne tro, deretter fulgte det høyeste skikt av folket, før den jevne befolkning lot seg overtale. Dette ser ut til også å ha vært et mønster som fulgte munkevesenets reformbevegelse. Lederne av denne kirkelige fornyelsesbevegelse kom som oftest fra overklassen og de høyere kulturelle skikt. Dette gjaldt for eksempel Cluny-bevegelsens leder, Berno, lederen for reformbevegelsen i England, samt Robert fra Molsme som ble leder for cistersienserordenen.¹⁸

Endringene i vest har sammenheng med den inngående fomying eller vekkelse som nå begynte å gjøre seg gjeldende. Denne reformbevegelsen bragte en ny inderlighet og entusiasme inn i den européiske kristenhet. Bevegelsen hadde sitt utgangspunkt i opprettelsen av klosteret i Cluny i det sentrale østlige Frankrike i 910.¹⁹

Det er likevel ikke bare reformbevegelsen som forklarer ny optimisme og ekspansjon i vest. En annen forklarende årsak finner vi i møtet mellom den gamle og den nye kultur. Vikingene opplevde at deres kultur og religion var på vikende front i forhold til kristendommen. Et annet motiv var at kristendommen hadde mer å gi dem enn de gamle gudene. Kristus kunne hjelpe dem i krigen mer enn Tor, Kristus syntes også å være mer heroisk og seiersikker i møte med døden enn de gamle gudene. Et annet nærliggende motiv for overgangen til kristendommen i det nordlige og vestlige Europa var den kjensgjerning at det kristne budskapet ga en ny og rikere mening med menneskelivet. Samtidig ga det håp for menneskets tilværelse på den andre siden av døden.²⁰

Mot Øst-Russland

Samtidig med at kristendommen opplevde optimisme og en ny offensiv i nord og vest, fant en lignende utvikling sted i Sentral-Europa og østover. Skandinaviske folk hadde også dannet en stat i øst med senter i Kiev, hovedstaden i det som senere skulle bli Russland. Olav Trygvesson tilbrakte for eksempel sin barndom i nybyggerområdene i Russland og begynte der sin karriere som viking.²¹ Selv om man har antatt at skandinaver bosatt i dette området spilte en viktig rolle for utbredelsen av kristendommen, vet en ikke med sikkerhet hvordan og når misjonen begynte i Russland.

Slaviske misjonærer som kjente det russiske språk spilte også en viktig rolle, i tillegg til vikingene som hadde slått seg ned i området. Dronning Olga lot seg døpe i Konstantinopel i 955. Likevel førte ikke hennes dåp til gjennombrudd for kristendommen i Russland, det skjedde først da hennes sønn Vladimir (977-1015) ble døpt i 988 og gikk inn for å gjøre kristendommen til rikets religion. Dette skulle bli begynnelsen til en stor, kristen kultur, nemlig den russiske kristendomsform. Ut fra sin geografiske lokalisering var det naturlig at denne gren av kristenheten ikke så Rom som sin kirkelige tilknytning, men utviklet etter hvert en stadig sterkere forbindelse med de østlige ortodokse kirkene.²²

Omkring tusenårsskiftet opplevde Russland en meget rask utbredelse av kristendommen. På dette tidspunktet fikk kristendommen stor tilslutning både hos vikinger og østslaver, som den russiske befolkning bestod av. Misjonsprosessen gikk derfor uten særlige vanskeligheter. Noe som virket positivt var at de fleste biskopene og så godt som alle menighetsprestene var russere. Greske og bulgarske misjonærer som også spilte en viktig rolle, talte et kirkeslavisk språk som ble forstått av lokalbefolkningen. Det hadde også stor betydning at kirkelige bøker forelå på dette språket som ble forstått av alle. Samtidig ble stadig nye kloster etablert og de spilte en meget sentral rolle i kirkens liv. Dette medvirket også til den sterke kirkelige ekspansjon ettersom misjonens gang var knyttet til klosterbevegelsen. På samme måte som i det vestlige Europa var de fleste aktive misjonærer munkes, og klosterkristendommen ble hele tiden framhevet som en ideell kristendomsform. Den jevne befolkning hadde derfor ofte en overfladisk forståelse av kristendommen.²³ Alt i 1037 fikk Den russiske kirke en metropolitt i Kiev. Siden dette er det høyeste embete i det ortodokse hierarkiet, betydde det en stor grad av selvstendighet for Den russiske kirke, selv om metropolitten i Kiev var underlagt patriarkatet i Konstantinopel. Den russiske kirke kom etter hvert til å bli den største av alle ortodokse kirker.²⁴

Mot Øst-Bøhmen - Polen

Mange andre slaviske folkegrupper i Sentral- og Øst-Europa lot seg overtale til å bli kristne i denne perioden. Som følge av den tyske kong Otto I's (936-973) erobringer, ble tsjekkere og polakker øst for elven Elbe nå en del av kristenheten. For å sikre de områdene han hadde erobret anla kongen ikke bare festninger, men han opprettet også flere bispedømmer med tanke på misjon. Fordi folket

oppfattet tyskernes religion som en del av okkupasjonspolitikken, mislyktes det i første omgang. På sikt skulle det likevel vise seg at slavernes opprør mot tyskerne skulle slå positivt ut for misjonen. Som et resultat av dette opprør like før tusenårsskiftet, ble to selvstendige stater, Polen og Bøhmen, opprettet øst for Tyskland. Dette slo positivt ut for misjonsbevegelsen. Kristendom og tysk okkupasjon var ikke lenger en og samme sak.

I forbindelse med innføringen av kristendommen i Bøhmen må en nevne biskop Adalbert som var halvt tysk og halvt tsjekkisk. Han er bl. a. kjent for å etablere et sterkt misjonssenter blant slaviske folk. Han var også meget sterkt influert av Cluny-bevegelsen, noe som førte til at han stilte krav om hvordan det kristne livet skulle leves. På grunn av dette møtte han hard motstand, han ble forfulgt og måtte flykte flere ganger. Før han døde som martyr, virket han som misjonær både blant polakker, prøysere og magyarene. Blant de tsjekkiske folk skal Adalbert ha framhevet misjonsaspektet så sterkt at den tsjekkiske kristendom ble en typisk misjonerende bevegelse.

I forlengelse av utviklingen i Bøhmen må en også nevne nabolandet Polen, et område som lenge ikke hadde klare landegrenser. Kristendommen ble her som i Bøhmen i første omgang prøvd innført under press fra tyskerne. Som ellers i Europa ser vi at kristningsprosessen gikk sammen med en stadig sterkere politisk sentralisering. Det var kongen som oftest førte an, samtidig med at lokale høvdinger markerte en sterk opposisjon. De ønsket å beholde sin selvstendighet, og samtidig ville de bevare den førkristne orden. Fra år 992 til 1025 kom Polen under sterk kristen påvirkning. Landets leder, Boleslaw den tapre som regjerte i denne perioden, bygget opp en av Europas største nasjoner og styrket den kongelige autoritet på bekostning av lokale høvdinger. For å gjennomføre denne politikken oppmuntret kongen misjonærer til innsats. Da biskop Adalbert led martyrdøden, ble han brakt til Gnesen der et erkebispesete ble opprettet i år 1000. Den polske kirke løste snart sine bånd til den tyske kirke.²⁵

Sentral-Europa

Et annet folk som er seg sterkt bevisst sin eldste historie, bosatte seg i Sentral-Europa noe senere enn slaverne. Det var ungarerne, eller magyarene, som vi har nevnt tidligere. Denne folkegruppen invaderte Sentral-Europa fra øst. Deres opprinnelse har vært et omdiskutert spørsmål. De ser ut til å ha vært sammensatt dels av

finsk-ugrisk og dels tyrkiske folk. Denne folkegruppen som hadde vært fryktet for sine plyndringstokter, ble nå stadig integret i den felleseuropéiske kristne sivilisasjon. I år 1000 ble den ungarske fyrsten Stefan, som hadde samlet makten på sin hånd i kamp med stammehøvdingene, kronet til konge over Ungarn med pavelig velsignelse.²⁶

Allerede før Stefan kom til makten, hadde Ungarn vært under kristen innflytelse. To ungarske prinser hadde latt seg døpe under et politisk oppdrag til Konstantinopel, og derfra brakte de med hjem en biskop. Likevel kom de ungarske lederne til å knytte seg mer til vest enn til øst og Konstantinopel, både hva angikk religion og kultur. Grunnen til dette lå nok i den kjensgjerning at Stefans far, fyrst Geza, hadde skaffet sønnen en tysk prinsesse til kone samtidig som han inngikk en fredsavtale med det tyske keiserriket.

Med Stefan opplevde Ungarn en ny era. Så snart han kom til makten, besøkte han de ulike deler av landet og forkynte den nye tro. Han satte slaver fri og grunnla og organiserte nye klostre samtidig med at han innsatte to erkebiskoper og åtte biskoper. Han fulgte aktivt med i reformbevegelsen som preget kirken i vest og hadde i den forbindelse korrespondanse med abbeden i Cluny klostret.

Videre østover – Asia

Dessverre har kirke- og misjonshistorikere fokusert i liten grad på den historiske utvikling i Asia. Inntil nyere tid var en opptatt med kirkehistorien i Europa, først i senere tid har en begynt å interessere seg for at verden utenfor Europa også har hatt en kirke- og misjonshistorie.

Kirkehistorikeren Oskar Skarsaune har bl.a. i dette tidsskriftet gjort oss oppmerksom på de rike perspektivene i denne sammenhengen. Framfor alt er det likevel Latourette som mer enn noen har fått fram hvordan kristendommens historie har beveget seg utenfor Europa.²⁷ Syrisk kristendom hadde bl.a. gjort seg gjeldende i Kina på 600-tallet. I 635 ble den syriske, kristne munken Alopen vennlig mottatt ved det keiserlige hoff. Den syriske kristendom vedble å blomstre i tilknytning til klostrene, men den hadde ikke vesentlig nedslagsfelt i en kinesisk stedegen kirke. I følge Latourette har kristendommen vært en dominerende religion i Asia fram mot tusenårsskiftet, og misjonens gang fant stadig nye veier.

For two centuries or more it may have appeared possible that

Christianity would become the dominant faith in the region between the Caspian and what later became Chinese Turkestan or Sinkiang.²⁸

På denne tid hører en om at kristne i Tibet ble forfulgt. Selv om tibetanernes ledende familier valgte buddhismen som religion for sitt folk, finner en at i de nordlige ørkenområdene og i den vestlige del av det sentralasiatiske høyland blomstret kirken og hadde markert fremgang.

Flere tatariske (tyrkiske) stammer og de persiske sogdianerne var nå blitt kristne i stort antall, og de utgjorde baser for kristendommen i Sentral-Asia. De drev også selv misjon.²⁹

Omkring år 1000 ble en viktig mongolsk folkegruppe sør for Baikalsjøen, kereitene, kristne som et resultat av arbeidet til en syrisk misjonær. Overgangen til kristendommen fulgte et ikke ukjent mønster. Khanen, høvdingen, aksepterte først troen før folket fulgte etter. I tiden som fulgte var denne folkegruppen det ledende kristne folk i Det fjerne østen, og var også det første mongolske folk som gjorde kristendommen fullt og helt til sin egen tro og kultur. Flere av tatar-gruppene som levde lenger vest, ble påvirket av dette og tok imot den kristne tro sammen med sine ledere.

Omkring 1050 opplevde Kina på nytt kristen påvirkning idet kineserne under Sung-dynastiet åpnet for nye kontakter med omverdenen. Igjen var det syriske handelsmenn og misjonærer som gjorde seg gjeldende. Den syriske kirke fikk igjen et fotfeste i Kina. I følge Skarsaune var det kanskje «enda mer betydningsfullt at kristne tatarstammer nå drev misjon i det nordlige Kina, slik at det dannet seg en stedegen kinesisk kirke».³⁰

Tiden omkring det forrige tusenårsskiftet var altså preget av fornyelse og ekspansjon for den syriske kirke i Det fjerne Østen. Tidligere hadde en ikke sett en sterk ekspansjon av kirken i Asia. «Denne kirke ble uten tvil den mest betydningsfulle og mest utbredte konfesjon i kristenheten overhodet.»³¹ Og langs silkeveien fra Kina og vestover fantes det hele veien byer eller oaser med sterke kristne grupper.

Klosterbevegelsen som misjonsbevegelse

Klosterbevegelsen hadde sitt utgangspunkt i Egypt allerede i siste halvdel av 200-tallet. Bevegelsen spredte seg over hele østkirken.

Først hundre år senere begynte den å gjøre seg gjeldende i vest. Men det var først Benedikt av Nursia (480-547) som kom til å bety mest for form og innhold i det vesterlandske klosterlivet. I 529 organiserte han sammen med sine disipler en eneboerkoloni av menn, klosteret på Monte Cassino. Benedikt er for ettertiden blitt kjent for de klosterreglene han utarbeidet, og for fornyelsen av det vesterlandske klostervesenet som disse reglene betydde. Dette ble utgangspunktet for en klostertradisjon som kom til å prege det kulturelle og religiøse liv både i og utenfor klostrene i hele middelalderen. Klosterbevegelsen skulle ved det forrige tusenårsskiftet bli den bevegelse som i stor utstrekning preget kirkens misjonsituasjon.

Klosterbevegelsen i Irland

Man vet ikke med sikkerhet når kristendommen fikk fotfeste i Irland. Kirken i Irland fikk sitt særpreg gjennom den nære tilknytning til klostrene. I de irske klostrene levde tanken om at Kristi etterfølgelse framfor alt betydde at munkene skulle leve i landflyktighet. Alle munkene skulle ikke forplikte seg på å leve i kloster, men man skulle bryte opp og reise til andre områder for å utbre kristendommen og grunnlegge nye klostre. Med bakgrunn i denne landflyktighetsfromheten gikk irske munk ut til folk med det kristne budskapet slik at det ble forstått og akseptert. Det var også spesielt for denne munkemisjonen at biskopen i de områder der nye kristne grupper ble etablert, ble nært knyttet til klostrene. Det er mye som tyder på at landflyktighetsfromheten eller peregrinatiofromheten fra irsk klosterliv kom til å prege kirkens misjonsinnsats også i den fornyelse klostervesenet gjennomgikk omkring tusenårsskiftet.

Forfall og fornyelse

Både Benedikts klosterreform og den irske landflyktighetsfromheten hadde positive virkninger for kirkens utbredelse gjennom hele den første delen av middelalderen. Mot slutten av 800- og under hele 900-tallet var det en forfallstid i kirken som også gikk ut over klosterlivet. Vikingene herjet langs Europas kyster og langt innover landet. De plyndret klostrene, og munkene måtte rømme. Klostrene stod gjerne under biskoper som igjen var avhengige av verdslige herskere. Dette fikk ofte uheldige følger for klosterlivet. Kongen ga ofte klostereiendommer som len til noen av sine vasaller, som på denne måte ble herrer over klostrene. Disse ble ikke bare herskere over klostrenes jordeiendommer, men grep også gjerne inn i klostrenes indre liv ved å tilsette og avsette kloster-

lederne. Klosterlivet ble som kirkelivet ellers, preget av forfall. Hele 900-tallet var det «mørke århundret».

Cluny-reformen

Som så ofte i kirkens historie, kom det også nå reaksjoner på forfallet innenfor klosterbevegelsen. Dette førte i neste omgang til reformer og fornyelse. Fornyetelsen eller reformbevegelsen hadde nok flere røtter, men er framfor alt knyttet til klosteret i Cluny.

Utgangspunktet for denne reformen går tilbake til et initiativ tatt av paven. Han besluttet at nye klostre kunne etableres uten tilknytning til verken biskop eller lensherre. I stedet kunne klostrene knyttes direkte til paven. Klosteret i Cluny i Burgund var et slikt selvstendig og uavhengig kloster som verken var bundet til lokal kirkemakt eller lensherre. Klosteret var blitt etablert i 910 av hertug Vilhelm av Aquitania. Grunnen til at han grunnla klosteret var at han måtte finne «frelse for sin egen sjel».³²

Grev Berno, som var den første abbeden, insisterte på og fikk gjennomslag for at abbedvalget skulle være klosterets egen sak. I følge klosterreformen fra Cluny skulle klosteret være fritt og uavhengig i forhold til både biskop og verdslig herre. Videre ble klosterregelen som Benedikt fra Aniane fra tidlig på 800-tallet laget, gjort til norm for klostrene. Dette fikk ikke minst betydning for klosterbevegelsen som misjonsbevegelse.

Bakgrunnen for Benedikts reform var det faktum at Pipin og Karl den store selv hadde støttet klosterbevegelsen ved å bygge kloster i de nye områdene de erobret. I den sammenheng var det klart at klostrene primært ble sett på som misjons- og kulturinstitusjoner. Klostrene skulle på denne måten være med å sikre de nye områdene som deler av riket. Når denne reformen ble fulgt opp og fornyet i forbindelse med klosteret i Cluny, fikk det særlig betydning for misjonens gang i Europa. Klostrenes frihet og uavhengighet i forhold til biskop og verdslige herrer ble gjennomført og den benediktinske klosterregelen ble den overordnede norm.

Etter hvert, og i særlig grad etter at abbed Odo (927-942) overtok ledelsen etter Berno, ble Cluny gjort til senteret for en bevegelse som fikk betydning for hele klostervesenet i Frankrike og ellers i Europa. Nå skjedde det noe helt nytt i klostervesenets historie. Alle klostrene som var blitt reformert etter modellen fra Cluny, ble samlet i en sammenslutning der abbeden i Cluny skulle være øverste leder. Cluny ble et senter for en ny, organisert enhet eller kongregasjon, uavhengig av kirkens biskoper. Dette fikk ikke minst

betydning for misjonens gang. Denne munkeordenen som på en måte ble en forløper for de mange senere munkeordener, ga inspirasjon til kirkens lekfolk. Gjennom munkenes organisasjon ble lekfolkets religiøse engasjement og innsatsvilje samlet og aktivisert. Disse ordener stod relativt selvstendig overfor biskopene og den lokale geistlighet. De kunne ta selvstendige initiativ, og de hadde de menn som kunne dra av sted om de fikk kall til det.³³

Klosteret i Cluny var et modellkloster og ble utgangspunktet for en fornyelsesbevegelse for hele den katolske verden. Cluny ble etterhvert en åndelig stormakt i Vest-Europa med stor politisk innflytelse. Dette kommer klart fram i det faktum at tyske keisere, normandiske hertuger og politiske ledere ellers i Europa kalte inn folk fra bevegelsen som rådgivere og reformatorer. De tyske keisere fra Otto I var tydelig preget av bevegelsen. Det samme gjaldt de russiske herskere som først lot seg døpe. Her må en igjen nevne biskop Adalbert. Før han døde som martyr, virket han som misjonær både blant polakker, prøyser og magyarere. Han ble utdannet i Magdeburg som var et senter for misjon blant slaviske folk. Han viste seg også som en tilhenger av Cluny ved å poengtere at standarden på det kristne livet måtte høynes.³⁴ En må regne med at konger som både Olav Tryggvesson og Olav Haraldsson under sine omfattende reiser hadde møtt på denne bevegelsen, og at dette ble en kilde til inspirasjon for deres misjonsarbeid.

Stefan som spillte en avgjørende rolle i Ungarn både hva statsdannelse og misjon angikk, fulgte aktivt med i reformbevegelsen som preget kirken i vest og hadde i den forbindelse korrespondanse med abbeden i klosteret i Cluny.

Cluny-bevegelsens idealer

Hele 1000 tallet ble Clunys hundreår.³⁵ Det rike gudstjenestelivet ble en viktig drivkraft i bevegelsen. Her hadde sjelemessene en avgjørende funksjon. Fyrster og stormenn fra store deler av verden stod i kø for å få de svartkledde Cluny-munkene til å be for dem etter døden. Allehelgensdag, som senere har spilt en viktig rolle i kristenhetens gudstjenesteliv, ble først feiret her.

Bevegelsen hadde også som mål å forandre samfunnet. Kirken skulle mer enn tidligere kontrollere og prege hele livet i alle dets faser. Klosterbevegelsen kom på denne måten til å ta del i kristningen av hele samfunnet. Dette understreker viktigheten av at keisere, konger og andre herskere både brukte og ble brukt av bevegelsen for å nå sine mål for kirke og samfunn.³⁶

Legfolk ble også grepet av reformtankene og etter hvert førte det til at legmannsgrupper eller «brorskap» ble dannet innenfor rammen av det vanlig samfunnsliv. Det ble om å gjøre at munkenes fromhetsliv ble levendegjort og slik farget det borgerlige liv. En så også eksempler på at konger som for eksempel Otto I og Henrik III i Tyskland, grep fatt i og ville ordne opp i misforhold innenfor kirken. Det var uten tvil en følge av at de nevnte kongene var påvirket av klosterreformenes program.³⁷

Cluny-bevegelsen fremstod som en fredsbevegelse. Overalt vant Cluny-munkene en uhørt popularitet blant det brede lag av folket på grunn av deres moralske kraft og sosiale kjærlighetsvirksomhet. De kunne også gripe politisk inn slik det hendte i Sør-Frankrike. Der fikk de blant annet krigsførerne til å godta visse etiske regler som skulle gjelde i krig. Visse ukedager og i enkelte perioder av kirkeåret, skulle gudsfreden respekteres. Dette forsøket som blant annet gikk ut på å sikre bønder og handelsmenn fred, resulterte ikke i noe særlig på kort sikt. Likevel var det nok med på å legge grunnlaget for ridderidealet og korstogsmentaliteten som siden spilte en viktig rolle gjennom hele middelalderen.³⁸

Med reformbevegelsen kom forkynnelse til å få en enda sterkere stilling i kirken. Biskopene forkynte både for presteskap og til prestenes medhjelpere. Disse hadde så igjen ansvaret for å forkynde for de vanlige menighetsmedlemmene. Særlig ble det lagt vekt på at gjerningenes tale var sterkere enn ordets tale. Ordets tale skulle alltid bekreftes i praksis.³⁹ Mange forskjellige emner ble tatt opp i forkynnelse som i sterk grad gikk på det moralske. Blant de mange emner som ble berørt var: grådighet, lyst, sinne, drikk og svir, mangel på respekt for foreldre osv. Samtidig ble det ofte fokusert positivt på forskjellige dyder. Det ble slått ned på å leve sitt liv i overflod og nytelse. Å dele sin rikdom med trengende ved å gi almisser, ble sterkt fremhevet.

Det er tydelig at en mann som Olav Haraldsson var preget av disse idealer når han ga forbud mot å sette ut barn samtidig med at han påbød at en slave skulle settes fri i forbindelse med at tinget ble satt. Tidligere hadde regelen vært at en slave skulle ofres ved slike anledninger.⁴⁰ Dette kan nok likevel ikke bare forklares med påvirkning fra reformbevegelsen. Like mye har det sammenheng med den kjensgjerning at kristendommen hadde en direkte effekt på religion så vel som på moral. Ofte skjedde det at mange til og med fra de regjerende familiene gikk i kloster og underkastet seg klosterlivets regler. Reformbevegelsen med utgangspunktet i klos-

teret i Cluny ble en bevegelse som i stor grad preget utviklingen i kirken så vel som i samfunnet ellers i Europa. Slik var bevegelsen med på å stimulere misjonens gang i verden.

Sammenfatning

Tiden fram mot forrige millenniumskifte var preget av tilbakegang og resignasjon innen kristenheten. Ikke minst på grunn av islams store erobringer følte de kristne seg underlegne. Fordi mange yngre mennesker gikk over til den nye islamske tro, tapte kirken menneskelige resurser.

Samtidig ble Europa heimsøkt av plyndringer fra skandinaviske vikinger og ungarerne. Og jo nærmere tusenårsskiftet kom, bredte det seg endetidsfrykt og usikkerhet blant de kristne. Det var en meget utbredt oppfatning at overgangen til et nytt millennium ville bety verdens undergang.

Kirkehistorisk er denne tiden blitt karakterisert som en bølgedal. Samtidig ser en et avgjørende vendepunkt. Det som fremfor noe skulle prege tiden framover, var en sterk misjonsgiv. Den kristne misjonsbevegelse gjorde stadig nye landvinninger, det gjalt Skandinavia og Sentral-Europa. Ungarere, polakker, tsjekkere og rusere ble etter hvert en del av kristenheten. Omkring år 1000 hadde kereitene, en mongolsk folkegruppe sør for Baikalsjøen, tatt imot evangeliet. I tiden som fulgte, drev kristne tatarstammer misjon i det nordlige Kina.

Noe av det som gav grunnlaget for den sterke misjonsgiven fra tusenårsskiftet og framover, var den fornyelse som klosterbevegelsen representerte. Etter forfall og et «mørkt århundre» for klosterbevegelsen, ga vekkelsesbevegelsen med utgangspunkt i klosteret i Cluny ny inspirasjon til misjonsarbeidet. Gjennom munkenes organisasjon ble lekfolkets religiøse engasjement og innsatsvilje samlet og aktivisert.

Noter

1. Rom var på muslimesnes hånd en kortere tid.
2. Neill, Stephen, *A History of Christian Mission*, Baltimore 1964, s. 64.
3. Seim, Jardar, *Øst-Europas historie*, Oslo 1999, s. 26.
4. Neill, Stephen, *A History of Christian Mission*, Baltimore 1964, s. 98.
5. Skarsaune, Oskar i misjonsbladet *Utsyn*, nr. 36, 1999.
6. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, London 1974, s. 407.
7. Latourette, Kenneth Scott, *A History of Christianity*, Vol. I, San Francisco 1975, s. 385.

8. Ibid.
9. Torstein Jørgensen har i en egen artikkel tatt for seg situasjonen i Norge ved forrige millenniumskifte. Denne artikkelen berører utviklingen i Norge og Skandinavia mer generelt.
10. Neill, Stephen, *A history of Christian Mission*, Baltimore 1964, s. 61.
11. Birkeli, Fridtjov, *Tolv vintrer hadde kristendommen vært i Norge*, Oslo 1995, s. 11-24,
12. Jørgensen, Torstein, "From Wessex to Western Norway: Some Perspectives on one Channel for the Christianisation Process." I *Church and People in Britain and Scandinavia*, Brohed, Ingmar, red., Lund 1996. Se også Jørgensens artikkel i dette nr. av NOTM.
13. Birkeli, Fridtjov, *Tolv vintrer hadde kristendommen vært i Norge*, Oslo 1995, s. 20.
14. Snorre Sturlasson gjengitt i Oftestad m.fl. *Norsk kirkehistorie*, 2. utg. Oslo 1993, s. 13.
15. Haraldsø, Brynjar, *Kirke og misjon gjennom 2000 år*, Oslo 1997, s.95.
16. Latourette, Kenneth Scott, *A History of the Expansion of Christianity*, Vol. II, New York og London 1938, s.142.
17. Latourette, Kenneth Scott, *A History of Christianity*, Vol. I, San Francisco 1975, s. 388.
18. Ibid. s. 353.
19. Ibid. s.119.
20. Ibid. s.147.
21. Neill, Stephen, *Misjon i 2000 år*, Oslo 1971, s. 65.
22. Latourette, Kenneth Scott, *A History of the Expansion of Christianity*, Vol. I, New York og London 1938, s. 190.
23. Ibid. s. 392.
24. Haraldsø, Brynjar, *Kirke og Misjon gjennom 2000 år*, Oslo 1997, s. 90.
25. Holmquist og Nørregaard, *Kirkehistorie I*, 3. utgave, København 1966, s. 349. Latourette, Kenneth Scott, *A History of Christianity*, Vol. I, New York og London 1938, s. 188-191.
26. Seim, Jardar, *Øst-Europas historie*, Oslo 1994, s. 26.
27. Skarsaune, Oskar, "Kirkehistorien vi glemte: Den syriske kirke". I *NOTM* 4/1992. Jfr. Latourettes kirke- og misjonshistoriske fremstillinger denne artikkelen refererer til.
28. Latourette, Kenneth Scott, *A History of the Expansion of Christianity* Vol. II, New York, London 1938, s. 274.
29. Skarsaune, Oskar, *NOTM*, 4/1992.
30. Ibid.
31. Ibid.
32. Holmquist og Nørregaard, *Kirkehistorie I*, 3.utgave, København 1966, s. 350.
33. Wisløff, Carl Fr., "Martin Luther og misjonen". I *Fast grunn* nr. 1, 1992, s. 58-60.
34. Latourette, Kenneth Scott, *A History of Christianity*, Vol. I, San Fransisco 1975, s. 393.
35. Holmquist og Nørregaard, *Kirkehistorie I*, 3. utgave, København 1966, s. 351.

36. Holmberg, Åke, *Vår världshistoria. Från urtid till nutid*, Borås 1990, s. 201.
37. Haraldsø, Brynjar, *Kirke og misjon gjennom 2000 år*, Oslo 1997, s. 100.
38. Holmberg, Åke, *Vår världshistoria. Från urtid till nutid*, Borås 1990, s. 201.
39. Latourette, Kenneth Scott, *A History of the Expansion of Christianity*, Vol. II, New York og London 1938, s. 356.
40. Willson, T.B., *History of the Church and State in Norway*, London 1903, s. 73-74.

Arne Tolo, f. 1946, Misjonshøgskolen Fjellhaug 1971, cand. theol. MF 1973. Misjonær i Etiopia (NLM) 1974-1990. Marineprest Haakonssvern 1978-79. Lærer ved Fjellhaug Skoler fra 1990. Doktorstipendiat Norges forskningsråd 1994-1997. Teol.dr. fra Uppsala Universitet 1998 på avhandlingen *Sidama and Ethiopia. The Emergence of the Mekane Yesus Church in Sidama*. Førsteamanuensis ved Fjellhaug Misjonshøgskole 1998 - .

From depression towards new optimism The missionary situation of the church at the last turn of millennium

The expansion of Islam in the Middle East and even in Europe resulted in recession and resignation in the church. Also the vikings' looting and raiding had frightened the western world. As the new millennium was coming closer, most people feared that the year 1000 would bring disasters followed by terrible judgment of God. On the other hand, as nothing extraordinary happened as the millennium-shift passed by, European people particularly were filled with hope for the future. A new optimism developed and resulted in a stronger missionary approach. The gospel now reached into areas where it was unknown, it reached to the very ends of the world. The monastic movement particularly became an important agency for promoting the gospel to unreached peoples. The monastic movement initiated a revival tide alongsidewith the reform of the Cluny monastery.